

Folkeoplysning som kulturelt grundlag for det nordiske samarbejde: Betydningen af Grundtvigianismen i dag

Af Leif Kajberg

Det skal indledningsvis understreges, at det perspektiv på folkeoplysningen og Grundtvigianismens betydning for nordisk samarbejde, som anlægges i denne korte opsats, er den nysgerrige lægmands. Og det er frem for alt den nordiske græsrods perspektiv og vurdering, som jeg skal forsøge at skitsere i det følgende. Mit oplæg er baseret på læsningen af en række oversigtsartikler og introducerende fremstillinger skrevet af primært Grundtvig-sagkyndige i Danmark. Men de mest konkrete og interessante overvejelser om Grundtvig og det *nordiske* finder man faktisk i højskolemanden og Grundtvig-kenderen Poul Engbergs småskrifter og artikler. Poul Engberg, der døde den 21. maj i år, kun få dage før sin 100-års fødselsdag, var en utrættelig forsvarer af Grundtvig og tog flere gange til orde i debatten om Grundtvig, som i de senere år i stigende grad er kommet i skudlinien fra nationalisme-kritikernes side. Engbergs bog ”Frihed og fællesskab i Norden” (1982), der bl.a. rummer afsnit om de nordiske folks veje til frigørelse, repræsenterer i øvrigt et af de mest helstøbte og klareste formulerede bud på et ideologisk grundlag for Frit Nordens arbejde. I et af bogens afsnit indkredser Engberg desuden Grundtvigs nordiske syn.

Der er god mening i at bruge tid på at beskæftige sig med Grundtvig og folkeoplysningen på Nordisk Folkerigsdag. Vi har indimellem brug for at være lidt flyvske, at bevæge os lidt i de højere luftlag og at arbejde med ideologi og visioner. Det er derfor mit håb, at denne summariske præsentation af Grundtvig-temaet ud fra en nutidig nordisk synsvinkel kan give inspiration til, at vi arbejder videre med folkeoplysningstemaet i nutidsbelysning inden for Frit Norden-foreningerne.

Men hvem var han egentlig, denne gigant i dansk åndsliv, som levede fra 1783-1872? Ja, det bliver i form af korte stikord: Salmedigter, teolog, marginaliseret i forhold til datidens statskirke, i nogle år uautoriseret forkynder, præst, poet, historiker, politiker, folkeoplysnings-ideolog, fornyer inden for skole og pædagogisk tænkning, polemiker, (samfunds)debattør etc. En af det 19. århundredes mest originale og dristige danske tænkere, hvis tankeverden og idéer om folkeoplysning også har afsat kraftige fingeraftryk uden for Danmarks grænser. Både i akademiske miljøer og inden for helt praktiske og jordnære folkeoplysningsprojekter i fx Afrika og Indien. Og for at det ikke skal være løgn, så bærer et af EU's specialprogrammer hans navn! Grundtvig var den konstant skrivende. Han har efterladt sig en kæmpemæssig skriftlig produktion. Men meget materiale fra Grundtvigs hånd er aldrig blevet publiceret. En Grundtvig-forsker, Kaj Thaning, har regnet ud, at det ville kræve omkring 130 tykke bind at trykke alle Grundtvigs bevarede tekster. Der er i øvrigt bevilget 2,7 millioner danske kroner i 2009 til et digitaliseringsprojekt, der skal gøre Grundtvigs værker elektronisk tilgængelige. Til disse hører fx en lang række filosofiske, religiøse, pædagogiske og historiske tekster. Grundtvigs samlede værker tæller 1.471 titler, og i en så stor tekstmængde findes der selvfølgelig en del hø og hakkelse. Noget af det, Grundtvig skrev, var vel nærmest uforståeligt; det er næsten ikke til at fange for et nutidsmenneske og kun tilgængeligt for eksperterne. Via dele af sit forfatterskab varetog Grundtvig også en vigtig funktion som brobygger og som formidler, som den, der identificerede og pejlede vigtige strømninger i udlandet inden for åndsvidenskaberne.

Der findes to søjler i det danske folkelige liv: Salmebogen og Højskolesangbogen, som er noget helt unik sammenlignet med andre lande, og da Grundtvig skrev et utrolig stort antal sange, digte og salmer, er han selvklart meget stærkt repræsenteret i både salme- og sangskat i Danmark.

Grundtvig forbindes ofte specifikt med det danske, med danskhed og dansk identitet. Typisk er her fx titlen på en svensk antologi om Grundtvig: ”Grundtvig nyckeln till det danska?”. Engberg har imidlertid hyppigt gjort opmærksom på, at Grundtvig skrev bøger om *verdenshistorie* og understreger dermed Grundtvigs universalisme-begreb. Universalismen var for Grundtvig således ensbetydende med anerkendelse af andre folkeslags og befolkningsgruppers frigørelsesproces og frisættelse, hvad angår nationalitet, sprog og identitet. Den ret og frihed, som han mener dansk *folkeånd* skal have til at udvikle sig på sine egne betingelser, tildeler han også alle andre folkeslag. Grundtvig indskrænker sig nemlig ikke til udelukkende at være optaget af Danmark og det danske. Vigtigst for ham var *menneskehedens* samlede livsforløb. Grundtvig gjorde sig til talsmand for åndsfrihed defineret som tankefrihed, trosfrihed og ytringsfrihed.

Et interessant eksempel i denne retning og med nordisk fortegn er de grundtvigske folkehøjskole-tanker og forbindelsen til sprogkampen i Norge som led i Norges nationale frigørelsesproces fra Danmark. Herom skriver Poul Engberg: ”Af stor betydning for denne ny-norske kulturkamp har det været, at den grundtvigske folkehøjskole slog rod i Norge. Den gav bygdefolket og nynorskens forkæmpere et betydningsfyldt våben i kampen” (1). Et eksempel på grundtvigsk inspireret tankesæt af denne type er førnævnte Poul Engbergs støtte til udlevering af en del af de islandske håndskrifter fra Danmark til Island. Engberg satte sig således i spidsen for et initiativ af højskoleforstandere, som arbejdede for, at Danmark skulle overlade disse håndskrifter til Island.

Grundtvigs indflydelse er tydelig inden for højskoler, friskoler og pædagogik i Danmark. Det var dog ikke Grundtvig, der skabte den danske folkehøjskole, men nogle af de første initiativtagere til højskolerne lod sig inspirere af Grundtvigs tanker om bl.a. ligeværdighed, selvorganisering og fremhævelsen af, at dannelsen ikke skulle monopoliseres af en elite. Grundtvigianismen fik efterfølgende stor betydning som social og økonomisk bevægelse i Danmark. Den har givet vigtig inspiration til andelstankerne (fx etableringen af andelsmejerier, andelsslagterier og andelskasser) – og den idémæssige indflydelse genfindes også om end i mere diffus form i de udviklinger, der har skabt det ”Foreningsdanmark,” hvor folk i fællesskab dyrker og arbejder for deres interesser. Når man diskuterer Grundtvigianismens udvikling i Danmark, skal man også have med, at dansk landbrug helt frem til 1950’erne indtog en helt dominerende stilling i det danske samfund. I den kollektive erindring om andelsbevægelserne og bondekulturens fremgang spiller Grundtvig en stor rolle. I sammenligning med fx Sverige er bøndernes rolle i det danske samfund ganske påfaldende. Sveriges forvandling til moderne samfund var derimod tæt forbundet med industrialiseringen, arbejderbevægelsen og Socialdemokratiet.

Når man skal definere Grundtvigianismen som retning og bevægelse og grundtvigianere, løber man ind i problemer. Historikeren Fabricius Møller er således inde på, at det grundtvigske efterhånden defineres mere fleksibelt; det bliver mere diffust, hvad der mere præcist forstås ved det grundtvigske. Rent metaforisk rykker Grundtvig i midten af det 20. århundrede ned i undergrunden. Grundtvigianismen defineres efterhånden som en bredt virkende, men usynlig kraft i den danske kultur. Ganske træffende er derfor sammenligningen af indflydelsen fra Grundtvig med varme til huset: Et oliefyr, som man ikke tænker over til daglig, men som savnes, og som man pludselig bliver opmærksom på, hvis det ikke er der til at sørge for opvarmningen.

Kritikken af Grundtvig er blevet mere synlig i de allerseneste år. Populistiske højrekræfter har i stigende omfang søgt at tage idéer og udsagn fra Grundtvigs forfatterskab til indtægt for deres fremhævelse og tolkning af danskhed og dansk national selvbevidsthed. Det har affødt en

modreaktion fra forskellige opinionsdannere, som kritiserer den grundtvigsk-inspirerede danskhedsopfattelse og dens påståede konsekvenser i form af nationalisme, dansk selvglæde og indadvendthed, fremmedangst og globaliseringsmodstand.

Men hvad så med Grundtvigianismen i dag, og specifikt i relation til det nordiske samarbejde og Frit Nordens univers? Ja, det jeg hæfter mig ved her i Danmark, er, at de grundtvigske miljøer, folkeoplysningens aktører og højskolemiljøet her i landet stort set ikke gør noget ud af Norden og det nordiske, Nordens historie, den rige nordiske kulturarv og samarbejdstiltag i Norden. Man får indtryk af, at interessen for og optagetheden af nordiske temaer, forestillinger, visioner, nordiske forbindelser, den nordiske fortid, nordisk mytologi og ikke mindst Norden i dag er meget begrænset. En af forklaringerne kan selvfølgelig være, at folkehøjskolerne i dag slås med stramme budgetter og derfor er tvunget til at satse på kvantitet, bestsellere, publikumstræffere og markedstilpasning. Men det er nok ikke hele forklaringen.

Paradoksalt, for der findes faktisk – på dansk grund – markante forsøg og initiativer af tidligere dato sigtende mod at drive nordisk orienteret folkehøjskolevirksomhed. Og en insisteren på realiseringen af Grundtvig's tanker om etableringen af et universitet i Göteborg. Poul Engberg var her en pionerskikkelse. Og nu kommer jeg til noget interessant, som vi bør være opmærksomme på her i Frit Norden-foreningerne. I en kronik i den danske avis Kristeligt Dagblad, i 1978, præsenterer Engberg sine betragtninger og synspunkter vedrørende Grundtvigs Göteborg-tanke. Göteborg-tanken blev udformet af Grundtvig i 1839, og det han ville, var oprettelsen af et universitet – det skulle være det eneste i Norden. De bestående universiteter skulle koncentrere sig om at fungere som embedsmandsskoler, medens den centrale, den rene videnskab skulle dyrkes på det fælles universitet i Kungälv ved Göteborg, hvor Nordens konger mødtes i fortiden. Men der skulle også bedrives en helt ny type videnskab. En videnskab for menneskelivets og folkelivets skyld. En videnskab, der skulle være værdibestemt i modsætning til den moderne videnskab, der set med Engbergs øjne tror, at den er værdineutral. Ifølge Engbergs tolkning af Grundtvigs tanker skulle videnskab og teknologi ikke tyrannisere mennesker og deres samfund og tvinge hele vores produktion og samfundsudvikling ud i umenneskelighed. Videnskab og teknologi bør derimod underordnes de værdier, der ligger i, at vi er levende mennesker og medlemmer af levende folkeslag. Værdierne finder Grundtvig i arven fra Athen og Jerusalem og i det gamle Nordens menneskeopfattelse, sådan som den bl.a. afspejler sig i mytologien. Engberg lægger til: Der er vigtigere værdier, der bør bevares: Naturen omkring os og mennesket i os som led i folkets fællesskab. Men skal disse værdier reddes for de kommende slægter, kan det blive nødvendigt at virkeliggøre Grundtvigs Göteborgtanke. Engberg distancerer sig kraftigt fra konceptet om Nordens Folkliga Akademi i Kungälv, der var placeret sammen med den nordiske folkehøjskole i Kungälv, der blev oprettet i 1948. Han markerer med overbevisning, at etableringen af Nordens Folkliga Akademi således *ikke* betyder virkeliggørelse af Grundtvigs Göteborg-tanke. Engberg søsatte i øvrigt sit eget dansk-nordiske folkehøjskoleinitiativ: En ”Fri Nordisk Folkehøjskole,” der afholder kurser og udgiver publikationer. Denne skole blev placeret Snoghøj ved Fredericia, og den afholdt bl.a., fra 1966, kurser rundt om i de nordiske lande. Poul Engberg var skolens forstander i årene 1958-73. Denne højskoleform måtte desværre opgives; højskolen i Snoghøj kunne ikke videreføres på de oprindelige præmisser.

Men hvordan revitaliserer vi Grundtvigs tanker og idéer i en nordisk sammenhæng? Er disse tanker overhovedet tilstrækkeligt konkretiserede og brugbare i dag, og kan de berige nordiske samarbejdsvisioner? Og hvordan med frigørelsespotentialerne, det emancipatoriske set i dagens nordiske sammenhæng, nu hvor vi fokuserer på selvstyreområder og deres drift mod frihed og

selvstændighed? Og har Grundtvig noget at sige som indspil i forbindelse med vores arbejde med den nordiske model?

I Bengt Lindroths udredning ”Norden – en ny vision” peges der i konklusionsafsnittet på begrebet en ”ny politisk mulighedsstruktur” (2). I en nordisk sammenhæng finder man bl.a. denne ”møjligheidsstruktur” i *hverdagsnordismen*, eksempelvis i de mange arbejdstagere, som krydser grænser i Norden, og i de mange netværker, der vokser frem på kulturområdet, inden for den private sektor og inden for andre grene af samfundslivet. Hvis blot viljen er til stede, hvis opinionsdannere og politikere (i Norden) er indstillet på det, ja så kan der gradvis udvikles noget, som er stort og som gør en forskel kvalitativt: Släktskapet mellan den nye ”møjligheidsstrukturen” och det traditionella nordiska folkrörelse, organisations- och föreningslivet är slående. Här finns historiska traditioner att bygga vidare på. Att förnya. Att modernisera. Ja, her er der måske muligheder for at hente inspiration fra den grundtvigsk inspirerede folkeoplysning.

Konklusion: Jeg er kommet rundt om nogle få hjørner. Der er selv sagt mange vurderinger af Grundtvigs betydning i dag inden for teologien, historieforskningen, den danske folkekirke, skoleverdenen, højskolerne og i samfundsdebatten i bred forstand. Der er mange, som har præsenteret synspunkter på forvaltningen og videreførelsen af arven efter den store dansker N.F.S. Grundtvig og givet deres bud på, hvad man skal stille op med Grundtvig i dag. Opfattelserne er som nævnt meget forskellige, men det er som om, den nordiske synsvinkel på Grundtvig og placeringen af Grundtvigianismen i en nordisk sammenhæng i det 21. århundrede er fraværende. Den er i hvert fald svær at få øje på selv efter omfattende litteratursøgning. Der findes enkelte tilløb, men generelt er de skriftlige vidnesbyrd få og spredte, og det virker som om, at eksperterne i deres analyser har overset den nordiske problemstilling – de grundtvigske tanker og forestillinger om folkeoplysning og Grundtvigs frihedssyn som inspirationskilde for nordisk samarbejde i det 21. århundrede.

Noter

1) Poul Engberg: Frihed og fællesskab i Norden. Forlaget Frit Norden, 1982, s. 95.

2) NORDEN – EN NY VISION. En redovisning av ett intervjuprojekt. Av Bengt Lindroth på uppdrag av Föreningen Norden. Februari 2008, s. 20. Tilgængelig på:
http://www.norden.se/pdf/Bengt_Lindroths_rapport2008.pdf